

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΑΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman τέως Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.— Erich
Frank.—Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.—
Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς
Ἀμερικῆς.— Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν
Ἀθηνῶν.— August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Breslau.—
Μιχ. Τσαμαδός.— Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ-
σαλονίκης.— Franz Bœhm ἐκτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.— Ἰωάν. Θεο-
δωρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης.— Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1938

ΥΠΟΣΤΑΣΙΑΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Υ Π Ο
KARL JASPERS

Γ.

Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Όταν διαφρωτίζω για τὰ ἴδια μου τὰ μάτια τὸ χῶρο τοῦ περιβάλλοντος, ἡ πράξις αὐτὴ μοιάζει σὰν νὰ μεταβάλλω τὰ σκοτεινὰ τεῖχη τῆς φυλακῆς μου σὲ διάφανο γυαλί: ἀντικρούζω τὸν κόσμον καθεὶ, ποὺ ὑπάρχει, μπορεῖ νὰ μοῦ γίνῃ ὄρατό.—“Όταν ἀποχτῶ ἔπειτα τὴν βεβαιότητα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἀλήθειας, ποὺ αὐτὴν πρόκειται ν’ ἀποκαλυφθῆ στὰ μάτια μου τὸ εἶναι, ἡ πράξις αὐτὴ μοιάζει σὰν νὰ μὲ κάνῃ νὰ συμβαδίζω μὲ τὸ φῶς καὶ νὰ ἐλευθερώνομαι.—“Όσο ὅμως δὲν πέφτει τὸ φῶς ἐπάνω σὲ κάτι, εἶνε μονάχα μιὰ λάμψη, ποὺ μέσα της εἶμαι, μαζὶ μὲ ὅλα τὰ ὄντα, σὰν διαλυμένος, σὰν μὴ πραγματικός. Ὑφίσταμαι τὸ θάνατο τῆς φωτεινότητος: μοῦ ἀποκλείεται ἡ δυνατότητα ν’ ἀγαπήσω, γιὰτὶ καμμιά πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει οὔτε μέσα μου, οὔτε ἔμπρός μου. Εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ πάντα κάτι, ποὺ ν’ ἀναπτύσσεται στὸ φῶς τῆς ἀλήθειας: τὸ ἔσχατο ἐρώτημα τοῦ φιλοσοφικοῦ λογισμοῦ εἶνε καὶ μένει τὸ ἐρώτημα, ποὺ ἀνσφύρεται στὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα.

Καὶ πρὶν ἀρχίσουμε νὰ φιλοσοφοῦμε, τὸ ἐρώτημα, ποὺ ἀνσφύρεται στὴν πραγματικότητα, μοιάζει σὰν νὰ ἔχῃ βροῆ τὴν ἀπάντησή του σὲ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς μας. Πάντα συναναστροφόμεσθε διάφορα πράγματα καὶ ὑπακοῦμε στὶς φάσεις τῆς πραγματικότητος, ὅπως μᾶς ἔχουν οἱ φάσεις αὐτὲς παραδοθῆ. Ἡ ὑπαρξὴ αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ἀπαιτήσεις αὐτὲς καὶ οἱ νόμοι, ὅλα αὐτὰ ὑπάρχουν γιὰ μᾶς κ’ ὑπάρχει ἡ σχεδιασμένη συγκρότησις καὶ ἡ καθοδήγησις τῶν ἀνθρώπινων συνθηκῶν πρὸς τὸ Ὄρθόν. Ὑπάρχουν τὰ σώματα κ’ ὑπάρχει ἡ αἰτιότητα, ποὺ προσδιορίζει τὸ γίνεσθαι: ὑπάρχουν τ’ ἄτομα καὶ ἡ ἐνέργεια: ἡ φύσις μας προσφέρεται γιὰ νὰ τὴν δαμά-

σουμε τεχνικά· και μοιάζει ή φύση σάν νάνε απόλυτα στη διάθεσή μας, αν και χρησιμοποιώντας και ασκώντας τεχνικά τὸ καθετί, πού ἔχει ἐφευρεθῆ, ἀκολουθᾶμε συχνά ἕνα τρόπο, πού δὲν ἀπέχει πολὺ κι' ἀπ' τὴ μαγική συμπεριφορὰ τοῦ πρωτόγονου· τόσο λίγο κατανοοῦμε συνήθως τὰ ὅσα κάνουμε.

Μέσα σ' αὐτὴν εἴδη συμπεριφορὰ, πού δὲν γνωρίζει ἐρωτηματικά, τὸ Πραγματικὸ προβάλλει τὴν παρουσία του μ' ἕναν τρόπο, πού εἶνε φαινομενικὰ ἰκονοποιητικώτατος. Μονάχα ἡ συνείδηση, ὅτι μοῦ λείπει κάτι, ξυπνάει μέσα μου τὸ ἐρώτημα. Μονάχα ὅταν ποθῶ μιὰ πραγματικότητα, πού ἀκόμα δὲν τὴν ξέρω καὶ πού δὲν ἔχει ἀκόμη γίνει ὁ ἑαυτός μου, ὅταν μάλιστα τὴν πραγματικότητα αὐτὴ δὲν μπορῶ νὰ τὴν φτάσω στὸν κόσμον σκόπιμα μὲ μιὰ δράση, πού ἐπεξεργάζεται τὴν ὕλη ἢ πού ἐκδηλώνεται σάν ἕνα συνειδητὸ ἐγχείρημα, μονάχα στὴν περίπτωσιν αὐτὴ γεννιέται ὁ φιλοσοφικὸς λογισμὸς. Πρωτῶν τότε, ποιά εἶναι ἡ πραγματικότητα.

Ζητάω νὰ γνωρίσω, τὶ ἀκριβῶς εἶνε πραγματικὸ, καὶ ἀκολουθῶ τὸ δρόμον τῆς γνώσης.

Ζητάω νὰ εἶμαι, δὲν ἀρκεῖμαι στὴν ἀπλὴ βιωτικὴ διάρκεια τῆς ζωῆς, ζητάω νὰ εἶμαι ὁ ἑαυτός μου ὁ ἴδιος, ζητάω αἰωνιότητα καὶ ἀκολουθῶ τὸ δρόμον τῆς δραστηκῆς πράξεως.

Ἄν ἀκολουθῆσουμε τὸν πρῶτον δρόμον — τὸν δρόμον τῆς γνώσης — καὶ θέλουμε νὰ μάθουμε, σὲ τὶ ἐγκτεται ἡ πραγματικότητα στὴ φύση, θ' ἀκούσουμε τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν: Καθετί, πού φαίνεται στὰ μάτια μας, δὲν ὑπάρχει ὡς «τοιούτον»: τὸ φαινόμενο ἔχει γιὰ μᾶς ἕναν ὑποκειμενικὸ χαρακτήρα. Ἡ γνώση αὐτὴ κατακτῆθηκε βῆμα πρὸς βῆμα: πρῶτα ἀπ' ὅλα μᾶς ἐγινε γνωστὴ ἡ ἐπιβράχυνση τῶν ὄντων, ἢ προσδιορισμένη ἀπ' τὴν προοπτικὴ (κι' αὐτὸ τὸ ἀντιληφθῆκαμε στὴν πρώτη κι' ὅλας γνώση τοῦ ἀστρονομικοῦ κόσμου)· ἔπειτα ἦρθε ἡ σειρά νὰ συλλάβουμε τὶς δευτερώτερες ποιότητες τῶν αἰσθησέων μας (τὸ χρῶμα, τὸν ἦχο κλπ.) στὴν ὑποκειμενικότητά τους· σήμερον τέλος ἔχουμε συλλάβει καὶ τὴν ὑποκειμενικότητα τῆς ἀφῆς, τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Τὸ Πραγματικὸ στὴ φύση ἀποξενώθηκε ἔτσι διαρκῶς περισσότερο ἀπὸ μᾶς: Στὴν ἀρχὴ συλλάβαμε τὴ φύση σάν ν' ἀπαρτίζεται ἀπὸ σώματα ἀσχετὰ ἀπ' τὸ ὑποκείμενον κι' ἀπὸ κάθε προοπτικὴ, ἀπὸ

σώματα, πού υπάρχουν, όπως τὰ βλέπουμε, στο χωρο· ἔπειτα συλλάβαμε τὴ φύση, ἀνάγοντάς την στὴ βάση της καὶ θεωρώντας γιὰ τέτοια βάση διάφορα ἀτομίδια, πού διαφέρουν στο μέγεθος καὶ στὴν κίνησή τους μονάχα ποσοτικά καὶ πού ἡ ὄντοτήτά τους εἶνε δοσμένη ἐπίσης στο χωρο· τέλος μᾶς ἔγινε τὸ Πραγματικὸ στὴ φύση ἀπόλυτα ξένο γιὰ τὰ μάτια μας, ἀνίκανο νὰ παρασταθῇ μπροστά μας καὶ δὲν μπορούμε πιά νὰ τὸ συλλάβουμε παρὰ μόνο σὲ τύπους μαθηματικούς. Ἄν καταφέραμε ἔτσι νὰ γνωρίσουμε μιὰν ἀπόλυτα ἀπομακρυσμένη ἀπ' τὰ μάτια μας πραγματικότητα, πού ἡ παρουσία της ἐπιδέχεται μονάχα μέτρηση, κατάντησε ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά νὰ μᾶς γίνῃ ἀπόλυτα ἀκατανόητο τὸ πῶς συντελεῖται ἡ ἐνέργεια, πού προβάλλει τὸν κόσμο ὡς «φαινόμενο» στὰ μάτια μας. Τὸ φαινόμενο τοῦτο θὰ μπορούσε βέβαια στο τέλος νὰ ξαναγίνῃ γιὰ μᾶς πέρα γιὰ πέρα πραγματικό, μὰ θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ μονάχα, ἂν παραδεχόμαστε, ὅτι «ἡ» πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει πουθενά. Τὸ καθεὶ εἶνε πραγματικότητα μὲ τὸν τρόπο του καὶ τὰ πάντα εἶνε ταυτόχρονα μονάχα μιὰ προοπτική.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν γνώση μας, πού ἀναφέρεται στὴν ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου.

Τὴν πραγματικότητα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς νομίζουν πολλοί, ὅτι τὴν συλλαμβάνουν ρεαλιστικά εἴτε μέσα στὶς οικονομικὲς σχέσεις καὶ συνθῆκες, εἴτε στὶς διπλωματικὲς πολιτικὲς ἐνέργειες, εἴτε σὲ πολλαπλὲς κοινωνιολογικὲς τάξεις πραγμάτων, σὲ πνευματικὲς ἀρχὲς καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Χαρακτηρίζοντας μερικὲς μεμονωμένες συνθῆκες ὡς τὶς προσδιοριστικὲς κι' ἀφίνοντας ὅλα τ' ἄλλα νὰ προβάλλουν ὡς συνάρτηση, ὡς ἐποικοδόμημα, μπλέκουμε καὶ χανόμαστε μέσα σὲ μιὰ συνείδηση τῆς πραγματικότητας, πού ἡ κριτικὴ γνώση τὴν διαλύει ἔπειτα πάλι πέρα γιὰ πέρα. Ὅλες αὐτὲς οἱ πραγματικότητες, πού ἐπιδέχονται ἔρευνα, εἶνε βέβαια παράγοντες ἀναμφισβήτητα δεδομένοι· «ἡ» πραγματικότητα ὅμως δὲν βρίσκεται σὲ τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά· τὸ ὑποκείμενο σὲ ἔρευνα καὶ τὸ ἄθροισμα μάλιστα ἢ τὸ συντεταγμένο σύμπλεγμα τῶν πραγμάτων, πού ὑπόκεινται σὲ ἔρευνα, δὲν εἶνε ποτὲ τὸ σύνολο, δὲν εἶνε τὸ Ὅλον.

Ἄν, ὅσο κερδίζουμε ὠρισμένες γνώσεις, ὑποχωρῇ διαρκῶς ταυτόχρονα ἡ πραγματικότητα ἀπ' τὰ μάτια μας καὶ μάλιστα ἔτσι,

πὸ νὰ μὴ μπορῆ πιά ἡ κριτικὴ ἔρευνα νὰ δώσῃ μιὰ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα, τί εἶνε στὴν ἀρχικὴ τῆς βάση ἡ πραγματικότητα, ἂν αὐτό, πὸν λέμε, εἶνε ἀλήθεια, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως μᾶς φαίνεται, ὅτι μ' ὅλα ταῦτα παραμένει μπροστὰ στὰ μάτια μας ὡς πραγματικὸ τὸ κάθε μεμονωμένον γεγονός. Ἐνα γεγονός—ἔτσι συνηθίζουμε νὰ λέμε—ἢ ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει. Αὐτὸ εἶνε κάτι, πὸν δὲν μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ. Ὅσο κι' ἂν διαφωνοῦν μεταξύ τους οἱ διάφορες ἀντιλήψεις, ὅσο ἐχθρικά κι' ἂν εἶνε τὰ στρατόπεδα, σ' αὐτὸ πρέπει ὅλοι τους νὰ συμφωνήσουν, γιατί ἐδῶ ὑπάρχει ἕνα κοινὸ σημεῖο γιὰ ὅλους. Ὅ,τι εἶνε δεδομένο, ὅ,τι ἔγινε, ὅ,τι ἐτελέσθηκε, αὐτὸ δὲν εἶνε δυνατόν παρὰ νὰ τὸ πιστοποιήσῃ κάποιος μὲ τὴν γνώση του καὶ πρέπει πάντως νὰ ὑπόκειται σὲ γνώση. Κι' ὅμως κι' αὐτὴ ἡ ἀποψη εἶνε μιὰ πλάνη. Πρῶτον: καθεὶ, πὸν ἔχει ἀτομικοποιηθῆ στὴν πραγματικότητα, εἶνε ἄπειρο. Δεύτερον: κάθε γεγονός μπορεῖ ἀπεριόριστα νὰ ἐρμηνεύεται καὶ ν' ἀλλάζῃ τὸ νόημά του. Ἄν θέλουμε νὰ συλλάβουμε ἕνα γεγονός σ' ἂν κάτι ὠρισμένο, πρέπει κι' ὅλα νὰ τὸ συγκροτήσουμε λογικά. «Κάθε γεγονός εἶνε κι' ὅλα θεωρία». Τὸ ἄπειρο, πὸν ὑπάρχει σὲ κάθε μεμονωμένο γεγονός, καθὼς καὶ ἡ δυνατότητα ν' ἀλλάζουμε ἀπεριόριστα τὸ νόημά του, αὐτὰ μένουν καὶ στὴν περίπτωση ἀκόμα ἐκείνη, πὸν ἔχουμε ὑπερνήκησει καθεὶ τὸ ἀπατηλό, κάθε ὀφθαλμοφανῆ ψευτιά, κάθε συσκότιση, κάθε ἀποσιώπηση καὶ κάθε συγκαλυπτικὸ πασάλειμμα.

Εἴτε ζητᾶω ν' ἀδράξω τὸ Πραγματικὸ στὸ σύνολό του, εἴτε ζητᾶω νὰ τὸ συλλάβω σ' ἂν ἕνα μεμονωμένο γεγονός, πάντα στὸ τέλος προβάλλει τὸ Πραγματικὸ σ' ἂν τὸ ἀπροσπέλαστο ὄριο τῆς μεθοδικῆς ἔρευνας.

Βαδίζοντας τὸν δεῦτερο δρόμο — τὸν δρόμο τῆς δραστηκῆς πράξης — ἀναζητοῦμε τὸ Πραγματικὸ ὡς τὸ ἴδιο μας τὸ εἶναι.

Ἡ ὑπαρξὴ μας μονάχη τῆς μᾶς ἀφίνει ἀνικανοποίητους μὲ τὴν ἀκατάπαυστη τάση τῆς πρὸς κατιτὶ περισσότερο, μιὰ τάση, πού, ἄπειρη καὶ δίχως τελικὸ σκοπὸ, εἶνε γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς τόσο πιὸ γυμνὴ ἀπὸ νόημα, ὅσο πιὸ πολὺ νομίζει πὼς βλέπει ἔμπρός της τὸ τέρας. Μὲ τὴ δράση, μὲ τὸ ἔργο, μὲ τὴ δόξα, μὲ τὰ ἔχνη, πὸν ἀφίνει ἔπειτα ἀπ' τὸ πέρασμά της, μ' αὐτὰ ὅλα ἐξασφαλίζει ἢ ὑπαρξὴ μονάχα μιὰ

δεύτερη διάρκεια γιὰ ἓνα κάπως μεγαλῆτερο χρονικὸ διάστημα, μὰ μ' ὄλα ταῦτα δὲν μπορεῖ νὰ κρύψη ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό της τὸ γεγονός, ὅτι κι' αὐτὴ ἡ χρονικὴ διάρκεια βρίσκει τὸ ἀπόλυτο τέρμα της μέσα στὴ σιωπὴ τοῦ Παντός.

Ἔτσι καταλήγουμε νὰ ζητᾶμε τὴν πραγματικότητα τοῦ ἴδιου μας τοῦ εἶναι στὸ σημεῖο, ποὺ μᾶς κάνει νᾶμαστε ὡς ἀνεξάρτητη οὐσία ὁ ἑαυτός μας. Ὅσο ἀποτελεσματικώτερα ὁμως γινόμαστε ὁ ἑαυτός μας, τόσο ὀριστικώτερα μαθαίνουμε, ὅτι δὲν τὸ καταφέρνουμε αὐτὸ μονάχοι μας, μὰ ὅτι τὸν ἑαυτό μας τὸν δεχόμαστε σὰν ἓνα δῶρο. Κι' αὐτὴ ἀκόμα ἡ ἀπόλυτα δική μας πραγματικότητα τοῦ ὑποστασιακοῦ ἑαυτοῦ μας δὲν εἶναι «ἡ» πραγματικότητα.

Ἀκολουθώντας τοὺς δρόμους αὐτοὺς καὶ ζητώντας νὰ συλλάβουμε συνειδητὰ τὴν πραγματικότητα μὲ τὴν πρόθεση νὰ τὴν γνωρίσουμε ἢ νὰ τὴν ζήσουμε ὡς τὸν ἑαυτό μας, καταλήγουμε στὴν ἀνεδαφικότητα. Οὔτε σὰν κάτι τὸ «ἕτερον» γνωρίζουμε τὴν πραγματικότητα, οὔτε τὴν ἀποκτιοῦμε συνυφασμένη μὲ τὸν ἑαυτό μας. Ὅλοι οἱ δρόμοι—ὅσοι ὀδηγοῦν πρὸς τὶς συγκεκριμένες ἐπιστῆμες, πρὸς τὰ ἴδια τὰ πράγματα, πρὸς ἓνα δεδομένο ἀντικείμενο, πρὸς μιὰν ὁποιαδήποτε κι' ὅπωςδήποτε συγκροτημένη ὄντολογικὴ γνώση—ὅλοι αὐτοὶ οἱ δρόμοι, ἐφ' ὅσον περιορίζομαστε σ' αὐτούς, μᾶς ὀδηγοῦν μονάχα σὲ ὀρισμένες φάσεις τῆς πραγματικότητας καὶ μάλιστα μέσω γνωστικῶν φάσεων ποὺ μένουν ἀνεπαρκέστατες.

Ὡς τὸ σημεῖο τοῦτο ὁ φιλοσοφικός μας λογισμὸς δὲν ἔκαμε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τοῦ νὰ καθαρῖση καὶ νὰ τακτοποιήσῃ τὸ ἔδαφος. Στηριγμένοι σ' αὐτὸν τὸν κριτικὸ φιλοσοφικὸ λογισμὸ θὰ ζητήσουμε τώρα ἓναν ἄλλο φιλοσοφικὸ λογισμὸ, ποὺ θὰ μᾶς ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπιστροφή στὴν πραγματικότητα. Θὰ ζητήσουμε τὸν φιλοσοφικὸ ἐκεῖνον λογισμὸ, ποὺ θὰ χρησιμοποιῆ βέβαια ὄλες τὶς δυνατὲς φάσεις τῆς πραγματικότητας σὰν μιὰ προϋπόθεση καὶ ποὺ θὰ θέλῃ μ' ἄλλα λόγια νὰ τὶς ἀδράξῃ ὄλες καὶ τὰ τὶς γνωρίσῃ ἀπεριόριστα, μὰ ποὺ θὰ προχωρήσῃ ἀκόμα πιὸ μακριὰ γιὰ νὰ τὶς ξεπεράσῃ καὶ νὰ φθάσῃ στὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρόβλημα. Ἐδῶ πρέπει νὰ δείξῃ ὁ φιλοσοφικὸς λογισμὸς τὴν ἀξία του. Τὸ πῶς μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῇ

Ένα τέτοιο πράγμα, αὐτὸ δὲν δείχνεται παρὰ μόνο μὲ τὴν ἴδια τὴν ἐφαρμογή. Ἐφοῦ πρέπει νᾶμαστε σύντομοι, θ' ἄρκεσθοῦμε σὲ παραδείγματα. Θὰ διαλέξω ὡς παράδειγμα τὴν ἀφηρημένη σκέψη, πού τὸ νόημά της μπορεῖ ἴσως νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸ καὶ μὲ ἀπλοὺς ὑπαινιγμούς :

Πραγματικότητα ἀληθινή εἶνε μονάχως τὸ εἶναι ἐκεῖνο, πού δὲν μπορεῖ νὰ τὸ διανοηθοῦμε ὡς δυνατότητα. Τὶ σημαίνει αὐτό;

Μιὰ πραγματικότητα, πού τὴν ὑπαρξή της τὴν κατανοῶ μέσα ἀπὸ τὰ αἷτια, πού τὴν ἐπροκάλεσαν, μιὰ τέτοια πραγματικότητα θὰ μποροῦσε μέσα σὲ διαφορετικὲς περιστάσεις νὰ γίνῃ διαφορετικὴ. Ἡ πραγματικότητα, πού φωτίσθηκε γνωστικά, εἶνε, σὰν γνωστικὰ φωτισμένη, μιὰ πραγματοποιημένη δυνατότητα καὶ διατηρεῖ μέσα στὴ σκέψη μας τὸν χαρακτήρα τῆς δυνατότητας. Κι' αὐτὸς ἀκόμα ὁ κόσμος στὸ σύνολό του, ἐφ' ὅσον τὸν διανοοῦμαι, εἶνε μονάχως ἓνας ἀπ' τοὺς δυνατοὺς κόσμους. Γνωρίζοντας μιὰ πραγματικότητα, τὴν τοποθετῶ μὲ τὴν γνωστικὴ μου πράξη στὸ χῶρο τῆς δυνατότητας.

Ὅπου ὅμως ὑπάρχει ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα, ἐκεῖ παύει νὰ ὑπάρχει κάθε δυνατότητα. Πραγματικότητα εἶνε μονάχως ἐκεῖνο, πού δὲν μπορεῖ πιά νὰ μεταφρασθῇ σὲ δυνατότητα. Ὄταν κατανοῶ μιὰ πραγματικότητα καί, κατανοώντας τὴν, τὴν βλέπω σὰν μιὰν ἀπὸ τὶς δυνατότητες, τότε δὲν ἀντιμετωπίζω τὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα, μὰ ἓνα φαινόμενο μονάχως. Νὰ διανοηθῶ μπορῶ μόνο καὶ μόνο ἐκεῖνο, πού τὸ διανοοῦμε ταυτόχρονα καὶ σὰν μιὰ δυνατότητα.

Τὸ Πραγματικὸ εἶνε ἐπομένως ἐκεῖνο, πού φέρνει ἀντίσταση σὲ κάθε διανοητικὴ σύλληψη. Τὴν ἀλήθεια αὐτὴ τὴν εἶπε ὁ Schelling ὡς ἐξῆς : « Ὅ,τι δὲν ἔχει παρὰ μόνο ὑπόσταση, αὐτὸ εἶνε ἀκριβῶς ἐκεῖνο, πού συντρίβει ὅλα, ὅσα προέρχονται καὶ θὰ μπορούσαν νὰ προέλθουν ἀπ' τὴ σκέψη . . . » (Schelling II, 3, 161). Ἡ πραγματικότητα δὲν μπορεῖ μέσ' ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της νὰ φθάσῃ στὴ σκέψη. Στὸ βράχο τῆς πραγματικότητας τσακίζεται ἡ σκέψη. Μόνο μὲ τὴν συναίσθηση τῆς ἀδυναμίας της μπορεῖ νὰ μᾶς κἀνῃ ἡ σκέψη αἰσθητὸ τὸ ὅτι ἡ εἴσοδος στὴν πραγματικότητα χρειάζεται ἓνα πῆδημα.

Μιὰ πραγματικότητα, πού θὰ μπορούσαμε πέρα γιὰ πέρα νὰ τὴν

διανοηθοῦμε, θὰ ἔπαυε νᾶνε πραγματικότητα καὶ θὰ ἦταν πιά κᾶτι τὸ πρόσθετο στὴ σφαῖρα τῆς δυνατότητας· θὰ ἔπαυε νᾶνε μιὰ πηγὴ καὶ θὰ ἦταν πιά μονάχα κᾶτι τὸ παράγωγο, κᾶτι τὸ «δεύτερον». Καὶ πράγματι τὴν ἴδια τὴ στιγμή, πού νομίζουμε, ὅτι μετατρέψαμε δλόκληρη τὴν πραγματικότητα σὲ κᾶτι τὸ νοητό, τὴν ἴδια τὴ στιγμή, πού νομίζουμε, ὅτι ἀντικαταστήσαμε τὴν πραγματικότητα μὲ τὸν κόσμο τὸ νοητό, ὁ ἑαυτός μας παραδίνεται ξαφνικὰ στὸ αἶσθημα τοῦ μηδενός. Κ' ἡ σκέψη, πού μᾶς ἔρχεται, ὅτι ἡ πραγματικότητα θὰ μπορούσε καὶ νὰ λείπη, ἡ σκέψη αὐτὴ δείχνει, ὅτι τὸ Μηδέν τοῦ νοητοῦ κόσμου ἀρκιέται στὸν ἑαυτό του. Δὲν εἴμαστε ὅμως ἑμεῖς, πού στὴν ἐκμηδένιση τοῦ Πραγματικοῦ νοιώθουμε τὴν ἐκμηδένιση τοῦ ἑαυτοῦ μας, δὲν εἴμαστε ἑμεῖς, πού μᾶς ἀρκεῖ τὸ μηδέν. "Ὁχι! Ἡ σύλληψη τῆς πραγματικότητας μᾶς λυτρώνει ἀντίθετα ἀπ' τὸν ἀπατηλὸν κόσμο τοῦ ἀπλῶς Νοητοῦ. "Ὅταν σκοντάφτουμε ὑπερβατικὰ ἐπάνω στὴν πραγματικότητα, ὡς πρῶτο καὶ ὡς πηγαῖο δὲν νοιώθουμε τὸ «Νοεῖν»· τὸ γεγονός, ὅτι τὸ «Νοεῖν» ἀποχτάει τὴν συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του μέσ' στὴν πραγματικότητα τοῦ «νοοῦντος» καὶ εἰδικώτερα στὸ ἀπωθητικὸ χτύπημα, πού μᾶς δίνει τὸ ἀκατανόητο, τὸ γεγονός αὐτὸ μᾶς κάνει νὰ νοιώθουμε τὸ «Νοεῖν» ὡς κᾶτι τὸ παράγωγο σχετικὰ μὲ τὴν πραγματικότητα. Ὁ Schelling λέει (II, 3, 161, ὑποσημ.) : «Δὲν ὑπάρχει τὸ ὄν, ἐπειδὴ ὑπάρχει τὸ Νοεῖν, ἀλλὰ τὸ Νοεῖν ὑπάρχει, ἐπειδὴ ὑπάρχει τὸ ὄν». "Ὅταν μάλιστα τὸ Νοεῖν ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Πραγματικοῦ, ὁ Schelling, ἀντιμετωπίζοντας αὐτὸ τὸ μὴ νοητὸ καὶ πέρα ἀπὸ κάθε νοητικὴ σύλληψη τοποθετημένο Πραγματικόν, μᾶς λέει : «Ὅ,τι εἶνε ἀπεριόριστο στὴν ὑπόστασή του προστατεύεται, μὲ τὸ νᾶχη ἀκριβῶς μιὰν ἀπεριόριστη ὑπόσταση, ἐνάντια στὸ Νοεῖν κ' ἐνάντια σὲ κάθε ἀμφιβολία» (II, 3, 161).

Κι' αὐτὴ ἡ πραγματικότητα τοῦ νοοῦντος ἔρχεται πρὶν ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ Νοεῖν. Εἴμαστε κύριοι τῶν διανοημάτων μας. Ἐφ' ὅσον εἴμαστε πραγματικοί, δὲν ὑποτασσόμαστε σ' ἓνα διανοητικὸ σύστημα καὶ σ' ἓνα νοητικὸ συγκροτημένο εἶναι. Ὅ,τι διανοοῦμαι ἀποτελεῖ μιὰν ἀπλῆ δυνατότητα καὶ γιὰ τὸ λόγο, ὅτι μπορῶ νὰ τ' ἀδράξω ἢ ὅμως καὶ νὰ τὸ παρατήσω. Ὅ,τιδὴποτε κι' ἂν διανοοῦμαι, σὲ καμμιά νοητικὴ ἐνέργεια καὶ σὲ τίποτε τὸ «νοηθέν» δὲν αἴρομαι ὡς οὔλο

ἐγὼ ὁ ἴδιος. Ἡ νοητικὴ μου ἐνέργεια εἶνε ἀντίθετα ὑποταγμένη στὴν πραγματικότητά μου, ἐκτὸς βέβαια ἀπ' τὴν περίπτωση ἐκείνη, πού ἡ πραγματικότητα αὐτὴ δὲν εἶνε ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός μου, μὰ εἶνε μιὰ πλευρὰ μονάχα τῆς ἐμπειρικῆς μου παρουσίας, πού αὐτὴ πρέπει φυσικὰ νὰ ὑποτάσσεται. Ἐπίσης καὶ σὲ μιὰν ἄλλη περίπτωση δὲν ὑποτάσσεται ἡ νοητικὴ μου ἐνέργεια στὴν πραγματικότητά μου. Ἡ δεύτερη αὐτὴ περίπτωση εἶνε ἐκείνη, πού ἐγὼ δὲν εἶμαι κἄν ὁ ἑαυτός μου, μὰ πού, ἔχοντας παρατήσει τὴν ἴδια μου τὴν πραγματικότητα, βρίσκομαι ἀσυνείδητα ὑποταγμένος σὲ κἄτι τὸ «ἕτερον», σὲ ὅ,τιδήποτε κι' ἂν εἶνε τοῦτο. Ἐφ' ὅσον ἡ πραγματικότητα, ἂν καὶ ξεφεύγει ἀπ' τὰ χέρια μας ὡς κἄτι νοητό, μένει μ' ὅλα ταῦτα μπροστά μας σᾶν τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο, πού τὰ πάντα στηρίζει καὶ συγκρατεῖ, ἐφ' ὅσον ἡ παρουσία της ἔγκειται σ' ἐκεῖνο, πού καμμιά νοητικὴ ἐνέργεια δὲν μπορεῖ νὰ τὸ μετατρέψῃ σὲ μιὰ δυνατότητα, ὀφίλοσοφικὸς λογισμὸς εἶνε ταγμένος ὄχι νὰ ἄρῃ τὴν μὴ νοητότητα τοῦ Πραγματικοῦ, μὰ νὰ τὴν ἐξάρῃ ἀντίθετα ὅσο μπορεῖ περισσότερο. Τὸ συντριπτικὸ βῆρος τοῦ Πραγματικοῦ πρέπει νὰ μᾶς γίνῃ αἰσθητὸ μὲ μιὰ νοητικὴ ἐνέργεια, πού ναυαγεῖ.

Ἡ ἀφηρημένη σκέψη πρέπει νὰ προστατευθῇ ἀπὸ κάθε παρεξήγηση:

Συλλαμβάνοντες νοητικὰ τὸ Πραγματικό, πού ἀποκλείεται νὰ μετατραπῇ σὲ μιὰ δυνατότητα, εἰσδύω μὲ τὴ σκέψη στὴν πραγματικότητα. Ἐνῶ γίνεται ἔτσι μὲ τὴν κατηγορία τῆς δυνατότητας τὸ ὑπερβατικὸ πῆδημα πρὸς τὴν πραγματικότητα, παύουν ν' ἀποτελοῦν κατηγορίες καὶ ἡ δυνατότητα καὶ ἡ πραγματικότητα. Ἄν ὅμως ξαναγίνουν οἱ ὠρισμένες ἐκεῖνες κατηγορίες, πού ἦσαν, ἂν ξαναγίνουν μιὰ σκέψη— ἀντὶ μὲ τὴν σκέψη αὐτὴ νὰ πηδάω ὑπερβατικὰ στὸ νοητικὸ ἀσύλληπτο, γνωρίζοντας ἔτσι τὴν πραγματικότητα σᾶν τὸ στερημένο ἀπὸ κάθε δυνατότητα—, τότε γεννιέται μονάχα μιὰ ἀπατηλὴ γνώση τῆς ἀναγκαιότητας τοῦ Πραγματικοῦ. Τὸ παραστράτημα αὐτὸ τοῦ ὑπερβατικοῦ νοήματος πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς γνωστικῆς κατοχῆς φαίνεται καθαρὰ στὸν τρόπο, πού νοιώθουμε καὶ ζοῦμε ἐσωτερικὰ τὴ σκέψη μας (γιατὶ ἡ ἀδειανὴ βέβαια σκέψη, πού δὲν γίνεται ἐμπειρία ἐσωτερικὴ, εἶνε ὀπωσδήποτε ἄκυρη):

Σαστισμένοι στεκόμαστε μπροστά στην πραγματικότητα, στην στερημένη από κάθε δυνατότητα, πού νομίζουμε ότι την συλλάβαμε γνωστικά. Ἡ κίνησή μας με την κατηγορία τῆς δυνατότητας εἶνε γιὰ τὴν ὑπαρξή μας μέσ' στοῦ χρόνου ἢ ἀναπνοή, εἶνε ἡ προϋπόθεση τῆς ἐλευθερίας μας. Γι' αὐτὸ τὰ ὡμὰ πράγματα, ἡ ἀναπότρεπτη ἀναγκαιότητα, τὸ εἶναι ὡς μονοκόμματο δεδομένο, αὐτὰ ὅλα μᾶς κατανικοῦν καὶ μᾶς πνίγουν, ὅταν τὰ θεωροῦμε με τὴν γνώση σὰν μιὰν ἀπόλυτη πραγματικότητα.

Με τὴν γνήσια ὅμως ὑπερβατικὴ πράξη, με τὴν πράξη δηλαδή, πού μᾶς κάνει νὰ μὴν ἀφίνουμε τὴ σκέψη νὰ ξαναγλυστρήσει σὲ μιὰ πεπερασμένη γνώση, οἱ δυνατότητες μένουν σὲ κάθε φαινόμενο ἄθικτες· καὶ ἄθικτη μένει ἡ πολλαπλότητα τοῦ νοήματος τοῦ Πραγματικοῦ. Μονάχα ὅταν ἡ χρονικὰ προσδιορισμένη ὑπαρξή μας περνάει με τὴ ζωντανή της κίνηση μέσ' ἀπ' ὅλα αὐτὰ, μονάχα στὴν περίπτωση αὐτὴ κατακτᾶμε τὴ γαλήνη· κ' ἡ γαλήνη αὐτὴ δὲν ἔχει καμμιά σχέση με τὸ παραλυτικὸ σάστισμα ἔμπρὸς στοῦ στερημένο ἀπὸ κάθε δυνατότητα Πραγματικό, μὰ ἡ γαλήνη, πού ἐννοοῦμε, εἶνε ἡ κατάπληξη μπροστὰ σὲ μιὰν αἰώνια πραγματικότητα, σὲ μιὰ πραγματικότητα, πού ἀποκαλύπτεται μέσα στοῦ ἀπειρο τῆς χρονικῆς παρουσίας τῶν ὄντων καὶ πού, καταπλήσσοντας, χαρίζει μιὰ βαθειὰ ἱκανοποίηση.

Με τὴ στιγμή, πού θὰ κάνω ξανά μιὰ νοητικὴ ἐνέργεια, προβάλλει ἔμπρὸς μου πάλι ἡ δυνατότητα. Ἔτσι ἡ νοητικὴ ἐνέργεια μέσα στὴν χρονικὴ παρουσία τῶν ὄντων δημιουργεῖ ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ πάντα κ' ἀνοίγει ἔμπρὸς μας τὸ χῶρο τοῦ Δυνατοῦ, πού μέσα του ζοῦν ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐλπίδα μας. Ἀπ' τὴν ἄλλη ὅμως μεριὰ παύει νὰ λειτουργῇ κάθε νοητικὴ ἐνέργεια μπροστὰ στὴν αἰωνιότητα τοῦ στερημένου ἀπὸ κάθε δυνατότητα Πραγματικοῦ, μπροστὰ στὴν αἰωνιότητα, πού μέσα της δὲν χρειαζόμαστε πιά καμμιά ἐλευθερία, μὰ πού μέσα της βρίσκουμε τὴ γαλήνη.

Ἄς χρησιμοποιήσουμε κ' ἓνα ἄλλο παράδειγμα γιὰ νὰ κάνουμε αἰσθητὴ τὴν πραγματικότητα: Ἡ πραγματικότητα προβάλλει στὰ μάτια μας ὡς ἱστορικότητα.

Ἡ αἰώνια πραγματικότητα δὲν προβάλλει σὰν κάτι τὸ ἕτερον,

πού εἶνε ἐκ τῶς χρόνου δεδομένο, δὲν προβάλλει οὔτε σὰν κᾶτι, πού ἀδρανεῖ μέσα στὸ χρόνο. Ἡ πραγματικότητα ὑπάρχει γιὰ μᾶς σὰν μιὰ μετάβαση. Καὶ κερδίζει ἡ πραγματικότητα τὴν ὑπαρξή της, ἐνῶ ἐγκαταλείπεται πάλι ὡς ὑπαρξη. Ἡ μορφή, πού ἀποχτάει, δὲν εἶνε ἡ μορφή τῆς διάρκειας, οὔτε προβάλλει σὰν μιὰ μόνιμη τάξη πραγμάτων, μὰ ἡ μορφή της εἶνε ἡ μορφή τοῦ ναυαγίσματος, τῆς ἀποτυχίας.

Τὴν τέτοια παρουσία τῆς πραγματικότητας μπορούμε νὰ τὴν καταστήσουμε ἀντιληπτὴ μὲ τ' ἀκόλουθα λόγια:

1. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἓνα μηδαμινὸ μόριο μέσα στὸ ἀπειροσύμπαν, μὰ εἶνε ὅμως καὶ τὸ βάθος ἑνὸς ὄντος, πού εἶνε σὲ θέση νὰ γνωρίσῃ τὸ σύμπαν καὶ νὰ τὸ κλείσῃ ὡς γνωστὸ μέσα στὸ στήθος του. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε καὶ τὰ δυὸ μαζί, εἶνε μεταξὺ τῶν δύο. Τὸ αἰωρούμενο εἶναι του δὲν εἶνε μιὰ πραγματικότητα, πού θὰ μπορούσε ὡς δεδομένη νὰ συλληφθῆ ὀριστικὰ.

2. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχει κανένα δυνατὸ τέλος, δὲν ἔχει καμμιά πλήρωση, πού θὰ μπορούσε νὰ διαρκέσῃ γιὰ πάντα, κανένα σκοπὸ. Σὲ κάθε στιγμή εἶνε δυνατὴ ἡ πλήρωση, πού εἶνε ταυτόχρονα τέλος καὶ πτώση. Τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου κι' ὅ,τι οὐσιαστικὸ ζῆ μέσα του ὑπάρχει κάτω ἀπ' τὴν προϋπόθεση τῆς στιγμῆς, πού τὸ ἐκδηλώνει. Τὸ Πραγματικὸ ἀποκαλύπτεται μόνο στὴ μεταβατικὴ στιγμή· ὄχι βέβαια στὴν ὁποιαδήποτε στιγμή τοῦ ἀπλοῦ γίνεσθαι, μὰ στὴν «πεπληρωμένη» στιγμή, πού ἀνεπανάληπτη καὶ ἀναντικατάστατη προβάλλει ὡς ἡ παρουσία τῆς πραγματικότητας μέσα στὸ ἴδιο τὸ σβύσιμό της· ἡ τέτοια στιγμή εἶνε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ὑπόστασι, πού τὴν ζῆ, καὶ ἡ ἀνταύγειά της εἶνε ὄρατὴ γιὰ τὸν παρατηρητὴ, πού ἀγγίζει μὲ τὴ νόηση τὸ ἀκατανόητο.

3. Ἡ πραγματικότητα τοῦ κόσμου δὲν γίνεται ἓνα σύνολο, πού θὰ μπορούσε ὁ ἄνθρωπος νὰ ταῦτισθῆ μαζί του καὶ νὰ γίνῃ ἔτσι μαζί του πραγματικὸς. Ὡς «κόσμος» τὴν χάνουμε τὴν πραγματικότητα σὲ κάθε στιγμή. Οἱ παραστάσεις γιὰ τὴν τελειότητα τοῦ συνόλου δείχνουν μονάχα μιὰν ἀπατηλὴ ἁρμονία, ὅπως δὴποτε κι' ἂν τὴν σκεφθοῦμε τὴν τέλεια ἁρμονία, εἴτε ὡς τὴν κλειστὴ

καὶ συμπληρωμένη τάξη μιᾶς ὁρατῆς λογικότητας, εἴτε ὡς τὸ σύνολο μιᾶς καθολικῆς ζωῆς, εἴτε ὡς τὴν διαρκῆ ἐπέμβαση τῆς δικαιοσύνης μέσ' στήν ἀέναη πάλη, εἴτε ὡς κυκλική πορεία, εἴτε ὡς τὸ τέλος μιᾶς παρακμῆς, πού πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ ὀδηγήσῃ στήν ἀνόρθωση, εἴτε μ' ὁποιαδήποτε ἄλλη μορφή.

Αἰωρούμενος ἀνάμεσα σιτὸ Μηδὲν καὶ σιτὸ Πᾶν, ζώντας διαρκῶς σὲ μιὰ μετάβαση, χωρὶς τὴν δυνατότητα νὰ φθάσῃ σ' ἓνα σύνολο ἱκανὸ νὰ κλείσῃ μέσα του τὰ πάντα, ὁ ἄνθρωπος εἶνε πραγματικὸς μονάχα ὡς ἱστορικός. Τὸ νὰ συλλάβουμε τὴν πραγματικότητα ὡς ἱστορικότητα, αὐτὸ δὲν θὰ εἶπῃ νὰ τὴν γνωρίσουμε ἱστορικὰ καὶ νὰ προσανατολίσουμε ἔπειτα τὰ πάντα σ' αὐτὴ τὴ γνώση (νὰ συναγάγουμε π. χ. τὴν ἀποστολὴ μιᾶς ἐποχῆς καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆ δικῆ μας ἀπὸ τὴ γνώση τοῦ ὠρισμένου χώρου τῆς ἐποχῆς αὐτῆς μέσα στήν παγκόσμια ἱστορία). Τὸ νὰ συλλάβουμε τὴν πραγματικότητα ὡς ἱστορικότητα, αὐτὸ θὰ εἶπῃ νὰ εἰσδύσουμε στήν πηγὴ, ταυτίζοντας τὸν ἑαυτό μας μὲ τὴν χρονικὰ συγκεκριμένη πραγματικότητα πού μέσα της ζοῦμε.

Πολλὲς διατυπώσεις ὑπάρχουν, πού καθιστοῦν αὐτὴν τὴν σκέψη πιὸ καθαρὴ, διατυπώσεις, πού εἶνε βέβαια παρεξηγήσιμες ὡς συνταγὲς συμπεριφορᾶς, μὰ πού ἔχουν κάποια ἀλήθεια μέσα τους ὡς ὑπαινιγμοὶ γιὰ τὸν τρόπο, πού μπορούμε νὰ ζήσουμε ἱστορικὰ τὴν πραγματικότητα. Ἄς ἀναφέρω μερικὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς διατυπώσεις: Πρέπει νὰ ἱκανοποιῆς πάντα τὴ στιγμὴ· πρέπει νὰ ὑπηρετῆς τὶς ἐντολὲς τῆς ἡμέρας· πρέπει νὰ ἐκτελῆς πάντα τὸ μὴ ἀναπληρώσιμο· πρέπει νὰ εἶσαι ὀλόκληρος παρών. Κι' ἄλλες διατυπώσεις: Τὸ βάθος τοῦ παρόντος χρόνου πρέπει νὰ τὸ ἀναζητᾶς ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ στὰ βάρθρα, πού ἔχει θέσει τὸ παρελθόν, μὰ κι' ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ σιτὸ χωρο τοῦ Δυνατοῦ, πού ἀπὸ μέσα του προβάλλει τὸ μέλλον. Ἡ ἀνάμνηση πάντως καὶ τὸ ὄραμα τοῦ μέλλοντος πρέπει νὰ γίνονται ἢ πραγματικότητα τοῦ παρόντος καὶ δὲν πρέπει νὰ εἶνε οἱ μακρυνοὶ τόποι, πού φεύγοντας ἀπ' τὸ παρὸν τραβοῦν τὰ βήματά μας. Ἡ ἀνάμνηση καὶ τὸ ὄραμα τοῦ μέλλοντος πρέπει νὰ ἐξαίρουν τὸ παρὸν, ἀνυψώνοντάς το σιτὸ αἰώνιο παρὸν.— Ἡ πραγματικότητα εἶνε μονάχα «παροῦσα» καὶ ὡς «παροῦσα» εἶνε ἱστορικὴ κι' ἀνεπανάληπτη.

Μόνο με την ιστορικότητα μπαίνω στην ἀληθινή οὐσία τῆς ὑπερβατικότητας· μόνο με την ὑπερβατικότητα γίνεται ἡ παροδικὴ ὑπαρξὴ ιστορικὴ οὐσία.

Ἄς χρησιμοποιοῦμε κ' ἓνα τρίτο παράδειγμα γιὰ νὰ κάνουμε αἰσθητὴ τὴν πραγματικότητα. Ἡ πραγματικότητα εἶνε γιὰ μᾶς ἀληθινὴ μονάχα ὅπου εἶνε μία.

Ὅταν ἡ γνώση μας εἰσδύη στὶς πραγματικότητες καὶ διαφωτίζεται ἔτσι ὁ κόσμος, κάθε ἐνότητα πάει στὴν ἀρχὴ χαμένη :

1. Κάθε πρόδος στὴ γνώση μας μᾶς δείχνει καθαρά, ὅτι τὸ κοσμικὸ εἶναι δὲν ἀνοίγεται στὰ γνωστικά μου μάτια παρὰ μόνο με πηδῆματα ἀπ' τὴ μιὰ φάση τοῦ εἶναι στὴν ἄλλη. Ὅσο πιὸ καθαρὴ γίνεται ἡ γνώση, τόσο πιὸ ἀγεφύρωτο ἀποκαλύπτεται τὸ χάσμα, πὺ χωρίζει τὸ ἀνόργανο φυσικὸ γίνεσθαι ἀπ' τὴ ζωὴ, τὴ ζωὴ ἀπ' τὴ συνείδηση, τὴ συνείδηση ἀπ' τὸ πνεῦμα· κι' ὅμως μ' ὅλα ταῦτα, ἐπάνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ πηδῆματα, μένει ἀθικτὴ ἡ ἐνότητα ὡς ἡ ἔστω διαρκῶς περισσότερο ἀπομακρυνόμενη προϋπόθεσι καὶ ἀποστολὴ τῆς γνωστικῆς ἐνέργειας.

2. Ὁ κόσμος στὸ σύνολό του δὲν μπορεῖ νὰ συγκροτηθῇ γιὰ τὸν ἄνθρωπο σ' ἄν καὶ τὸ ἐνιαῖο, σ' ἄν μιὰ συνυφασμένη με τὴν ὑπαρξὴ του ὀριστικὴ παρουσία καὶ διάρκεια. Κάθε φορὰ, πὺ ὁ ἄνθρωπος συγκροτεῖ τὸν κόσμο γύρω του, προβάλλει ἀμέσως ἐμπρός του τὸ ἀδύνατο, προβάλλει τὸ σπέρμα τῆς καταστροφῆς μέσ' στὴν ἴδια τὴ μορφή, πὺ ἔφτιαξε, προβάλλει ἡ ἀνάγκη νὰ προχωρήσῃ ἀσυγκράτητα πρὸς τὸ ἀπέραντο· κι' ὅμως μ' ὅλα ταῦτα ἀκατάπαυστη εἶνε ἡ τάση μας πρὸς τὸ ἐνιαῖο, τὸ περιεκτικὸ καὶ αὐταρκες συγκρότημα.

3. Ὅταν συλλαμβάνῃ ὁ ἄνθρωπος συνειδητὰ τὸ εἶναι τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς πηγὴ, ἀμέσως τοῦ γίνεται συνειδητὸ καὶ τὸ σπάσιμο καὶ μάλιστα πρῶτα ἀπ' ὅλα με τὴν ἀτελῆ πραγματοποίησι τοῦ ἑαυτοῦ του μέσα σὲ μιὰν ὑπαρξὴ, πὺ πάει νὰ γίνῃ ἐνιαία, καὶ δεύτερον με τὴν πολλαπλότητα τῆς ἀλήθειας, πὺ ἐκπροσωποῦν οἱ διάφορες ὑποστάσεις, ὅσες ἀπαντᾷ στὸ δρόμο του. Κι' ὅμως μ' ὅλα ταῦτα, ὁ οὐσιαστικὸς χαρακτήρας, πὺ ἔχει ἡ ὑπόστασι, εἶνε ὁ ἐξῆς : νὰ ζητάει νὰ ρθῇ σὲ ἐπικοινωνία με τὸ «Ἐν» ἐκεῖνο, πὺ καὶ τοὺς πιὸ μα-

κρουνούς τούς συνδέει μεταξύ τους και πού ὅλους μᾶς ἀγκαλιάζει.

Ἡ καθεμίᾳ ἅπ' αὐτὲς τὶς φάσεις, πού μέσα του σχίζεται τὸ εἶναι ἀποτελεῖ κ' ἓνα αἴτημα γιὰ μᾶς, ἀποτελεῖ τὸ αἴτημα, πού μᾶς λέει, νὰ μὴ νομίσουμε, ὅτι ἀντικρούζοντας τὰ σκόρπια καὶ ξεσκισμένα κομμάτια ἀντικρούζουμε κι' ὅλας τὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα. Ἡ τάση τοῦ Λόγου μας πρὸς τὴν ἐνότητα δὲν ἐπιτρέπει ν' ἀντικρούσουμε τὴν ἀληθινὴν πραγματικότητα σὲ ὅ,τι εἶνε σκόρπιο, σὲ ὅ,τι βρίσκεται στὴν ἐπιφάνεια τῆς πολλαπλότητας, ἀλλὰ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ τὴν βροῦμε στὴν ἐνότητα. Ὁ «ἕνας» Θεός, ὁ «ἕνας» κόσμος, τὸ «ἐνιαῖο» σύνολο τοῦ φυσικοῦ γίνεσθαι, ἢ «μιὰ» ἀλήθεια, ἢ «ἐνότητα» τῶν ἐπιστημῶν, τὸ ἱστορικὰ «ἐνιαῖο» στὸν κόσμο, αὐτὰ ὅλα εἶνε αἰτήματα, πού δίχως τὴν πλήρωσή τους δὲν μᾶς φαίνεται μονάχα, ὅτι βρισκόμαστε μπροστὰ στὸ χάος, ἀλλὰ μᾶς φαίνεται, ὅτι προβάλλουν ὡς μὴ πραγματικὰ καὶ τὰ διάφορα κομμάτια, πού ἀποκαλύπτονται στὰ μάτια μας.

Ζητώντας ὅμως νὰ συλλάβουμε τὴν ἐνότητα, πάντα τὰ χάνουμε καὶ παραστρατοῦμε. Γι' αὐτὸ καταλήγουμε σὲ ἀναπληρώματα καὶ ἢ παραδεχόμαστε ὡς προϋπόθεση μιὰ στενὴ ἀλήθεια, πού τὴν περνᾶμε γιὰ «μιὰ» καὶ ἀπόλυτη (κι' ἀπολυτοποιοῦμε ἔτσι, ἀνάγοντάς το στὸ ἐπίπεδο τῆς καθ' αὐτὸ ἀλήθειας, τὸ ἀναγκαστικὸ κῦρος ὁρθῶν διανοητικῶν γνώσεων, πού ἀναφέρονται σὲ πεπερασμένα ἀντικείμενα) ἢ θεωροῦμε τὸν κόσμο ὡς σύνολο ὑποκείμενο σ' ἓναν ἐνιαῖο γνωστικὸ τρόπο (κι' ἀπολυτοποιοῦμε ἔτσι ἓνα σχετικὸ σύνολο φυσικῶν ἢ βιολογικῶν γνώσεων, ἀνάγοντάς το στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἴδιου τοῦ συνολικοῦ εἶναι) ἢ ξεκινᾶμε τέλος ἀπὸ τὴν προϋπόθεση, ὅτι ἕνας μονάχα τρόπος τοῦ ἀνθρώπινου εἶναι εἶνε τὸ ἀληθινὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρώπου (κι' ἀπολυτοποιοῦμε ἔτσι μιὰν ἱστορικὴ μορφή).

Ἡ ἐνότητα δὲν μπορεῖ νὰ συλληφθῆ οὔτε ὡς ἄμεσο δεδομένο, οὔτε ὡς περιεχόμενο γνώσεων, οὔτε ὡς ἰδέα, οὔτε ὡς θεσμός. Κάθε δρόμος, πού ἐπάνω του ζητᾶμε νὰ συλλάβουμε τὸ ἐνιαῖο εἶναι σ' ἓνα ἐγκόσμιο μονάχα εἶναι, ὁδηγεῖ σὲ ρήγματα, σὲ ἀλματα, σὲ δυσαρμονίες, σὲ ἀτέλειες. Κι' ἢ πιὸ ἀποφασιστικὴ ἐμβάθυνση στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας σημειώνεται σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν βασικὴ ἀναγνώριση, ὅτι κι' ὡς ὑποστασιακὴ δυνατότητα δὲν μπορούμε νὰ γίνουμε ὁ ἑαυτός μας

παρά μόνο ἂν ἐπικοινωνήσουμε μὲ μιὰν ἄλλη ὑπόσταση· κι' αὐτὴ λοιπὸν ἀκόμα ἢ ὑπόσταση δὲν κλείνεται μέσα της σὰν μιὰ κι' ἀπόλυτη. Ἡ ἐνότητα, ἂν ὑπάρχει, ὑπάρχει μόνο στὴν ὑπερβατικὴ σφαῖρα. Στὸν κόσμον δὲν εἶνε συλληπτὴ παρά μόνο ἂν ἀπλώσουμε τὰ χέρια μας πρὸς τὴν σφαῖρα ἐκείνη. Μονάχα ἂν πραγματοποιήσουμε σὲ μιὰν ἀπόλυτη ἐνότητα τὴ ζωὴ μας, μπορεῖ νὰ γίνῃ σὲ μᾶς αἰσθητὸς ὁ «ἕνας» Θεός. Ἡ ἐνότητα—ἂν ξεπεράσουμε ὑπερβατικὰ κάθε ἐγκόσμια ἐνότητα—εἶνε ἢ ἴδια ἢ πραγματικότητα. Στὴ σφαῖρα τὴν ὑπερβατικὴ ὑπάρχει ἢ ἀληθινὴ ἐνότητα ὡς τὸ στήριγμα γιὰ κάθε μεταβλητὴ ἐγκόσμια ἐνότητα, ὑπάρχει ἢ ἐνότητα ὡς τὸ πρότυπο κάθε ἐνότητας, πού εἶνε γιὰ μᾶς ὁρατὴ καὶ πού μέσα της καθρεφτιζόμαστε.

Καὶ τὰ τρία παραδείγματα, πού διαλέξαμε, μᾶς ἔκαναν νὰ νοιώσουμε τὰ ἴδια τὰ πράγματα:

1. Ἡ πραγματικότητα ὅλο καὶ ξεφεύγει ἀπὸ μπροστά μας, ὡς πού σταθμεύει πιά στὴ σφαῖρα τὴν ὑπερβατικὴν.

Κάθε φορά, πού συλλαμβάναμε τὸ Πραγματικὸ μέσα σὲ μιὰν ὁρισμένη γνῶση, μονάχο του ξεπηδοῦσε τὸ ἐρώτημα: Ποιὰ εἶνε ἢ πραγματικότητα ἢ ἴδια καὶ πῶς γίνεται «παρουῖσα»; Τὸν ὑπερβατικὸ χῶρον τὸν χάνω, ὅταν, προλαμβάνοντας, νομίζω, ὅτι τὸν κατέχω μέσα σ' ἓνα συλληπτὸ ἐγκόσμιο εἶναι. Φιλοσοφώντας, ἀντιστεκόμαστε στὴ ροπὴ, πού μᾶς χαρακτηρίζει, νὰ κάνουμε συγκεκριμένη τὴν πραγματικότητα σὲ κᾶτι τὸ αἰσθητὰ χειροπιαστό, νὰ τὴν κάνουμε ἐποπτειακὰ δική μας μέσα σὲ μορφὲς ἢ καὶ νὰ τὴν συλλάβουμε γνωστικὰ μὲ τὴν ἀφηρημένη σκέψη. Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις γίνεται τὸ ἴδιο λάθος. Ὅταν ζητᾶμε νὰ συλλάβουμε τὸ Πραγματικὸ, ὅταν μιλάμε γι' αὐτὸ ἄμεσα καὶ νομίζουμε, ὅτι τὸ κατέχουμε στὴ σκέψη—ἀντὶ νὰ τ' ἀγγίζουμε μὲ τὴν ὑπερβατικὴ πράξη, πραγματοποιώντας τὴν ἴδια μας τὴν ὑπόσταση—, ὅταν πιστεύουμε ἀκριβῶς, ὅτι μὲ τὰ κριτικὰ καὶ τὰ ἐπιτήδεια ἐγχειρήματά μας ἐφθάσαμε κοντά του, τότε εἶνε πού χάνεται πέρα γιὰ πέρα καὶ μᾶς ἀρνιέται τὴν παρουσία του.

2. Ὁ δρόμος, πού ἀκολούθησε ὁ φιλοσοφικὸς λογισμὸς γιὰ νὰ πάει στὴν πραγματικότητα, ἦταν στὰ παραδείγματά μας ἕνας δρόμος,

πὸ μᾶς ἔκανε, δουλεύοντας νοητικὰ μὲ κατηγορίες, νὰ ξεπερνᾶμε αὐτὲς τὶς κατηγορίες. Οἱ κατηγορίες — π. χ. ἡ ἐνότητα, ἡ δυνατότητα κλπ. — εἶνε γιὰ μᾶς οἱ ὠρισμένες μορφές τοῦ εἶναι. Ἡ ὑπέρβαση αὐτῶν τῶν κατηγοριῶν εἶνε σὰν ἓνας ἔξορκισμὸς τῆς πραγματικότητας. Νοώντας θέλουμε νὰ φθάσουμε ἐκεῖ, ὅπου τὸ Νοεῖν καὶ ἡ πραγματικότητα γίνεται ἓνα καὶ τὸ αὐτό, μὰ ἐνῶ κάνουμε αὐτὴν τὴν προσπάθεια δεχόμεστε τὸ χτύπημα καὶ ἡ σκέψη μας, σκοπτάφτοντας στὴν πραγματικότητα, κάνει ἓνα ἀπότομο πήδημα πρὸς τὰ πίσω. Μὲ τὴν πείρα αὐτοῦ τοῦ χτυπήματος ὑπεβαίνοντας τὸν ἑαυτό του, μπορεῖ τὸ Νοεῖν νὰ κἀνῃ ἔμμεσα ἀντιληπτὴ στὸν «νοοῦντα» τὴν πραγματικότητα.

Μιὰ βασικὴ πείρα μᾶς λέει, ὅτι τὸ Πραγματικὸ δὲν «ὑπάρχει» μονάχα. Μὲ τὸν τρόπο, πὸ μᾶς παρουσιάζεται, ὅσο ζητᾶμε νὰ τὸ μετρήσουμε μὲ τὰ μέτρα τῆς δυνατότητας, νὰ τὸ συλλάβουμε, τῆς τελειότητας, τῆς ὀρθότητας καὶ τῆς διάρκειας, κᾶτι τοῦ λείπει. Εἶνε σὰν νὰ ξεπέσαμε ἀπ' τὴν πραγματικότητα καὶ σὰν νὰ ξαναγυρίζουμε κοντὰ τῆς μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἀλήθειας.

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς κάθε χρονικὴ παρουσία τῆς πραγματικότητας εἶνε ἀσύμμετρο. Ὅπως καὶ νᾶχη πάντα τὸ καθετί, πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ γίνῃ κι' ἄλλιῶς.

Καὶ γι' αὐτὸ μάλιστα τὸ ἄμεσα συλληπτὸ τοῦ ἐγκόσμιου εἶναι προβάλλει μονάχα μὲ τὴν διαφάνειά του σὰν μιὰ παρουσία τῆς πραγματικότητας.

Ἄν λοιπόν, παρεξηγώντας τὰ τρία παραδείγματά μας, ἐκλάβῃ κανεὶς τὴν ἀφηρημένη σκέψη — ἀντὶ νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ ὡς ὁρμητήριο γιὰ τὴν ὑπερβατικὴν πράξιν — σὰν μιὰ σκέψη, πὸ ἐκλογικεῦει ὀριστικὰ τὸ Πραγματικὸ, τότε κ' ἡ σκέψη αὐτὴ διαστρέφεται καὶ ὀδηγεῖ στὸ στερημένο ἀπὸ κάθε διαφάνεια ἐγκόσμιο εἶναι ἐνὸς λογικοῦ νοήματος:

Ἡ ὠμότητα τοῦ «Φάκτου μ» δὲν εἶνε ἡ πραγματικότητα ἢ λυτρωμένη ἀπὸ κάθε δυνατότητα. Ὅταν παίρνουμε ἓνα ὁποιοδήποτε ἐγκόσμιο εἶναι καὶ τοῦ ἀποσποῦμε κάθε δυνατότητα γιὰ νὰ τὸ χαρακτηρίσουμε ἔπειτα ἀπόλυτα ὡς τὴν γνωστικὰ συλληπτὴν πραγματικότητα, ὅταν κάνουμε μιὰ τέτοια αὐθαίρετη ἐνέργεια, ὁ ὑπερβατικὸς χῶ-

ρος εξαφανίζεται, ἡ ἐλευθερία παραλύει καὶ ἡ εἰκόνα τῆς πραγματικότητας, πὺν συγκροτοῦμε, εἶνε ἀπατηλή.

Ἡ ἀντικειμενικότητα τοῦ Εἰδικοῦ μέσα στὴν ἱστορικο-ἀτομικὴ δρατὴ μορφὴ του δὲν ἔχει καμμιά σχέση μετὴν ὑπόσταση στὴν ἱστορικότητά της. Θεωρώντας ὡς ἀπόλυτη πραγματικότητα τὴν κάθε εἰδικὴ μορφὴ, πὺν προβάλλει μέσ' τὴν ποικιλία τῆς ἱστορίας, κάνουμε τὸν ὑπερβατικὸ χῶρον' ἀφανίζεται μέσα στὴν ἀπλὴ αὐθαιρεσία.

Ἡ ἐνότητα, παρμένη σὲ μιὰ νοητὴ γιὰ μᾶς μορφὴ—σὲ μιὰ μορφὴ ἀριθμητικὴ ἢ λογικὴ—δὲν ἔχει καμμιά σχέση μετὴν ἐνότητα τῆς ἀπόλυτης πραγματικότητας. Μιὰ ἀντικειμενικὴ ἐνότητα στὸν κόσμον, πὺν ἔχει στὴν τέτοια τῆς μορφὴ συλληφθῆ γνωστικὰ καὶ ζητηθῆ, παύει νὰ εἶνε ἡ ὑπερβατικὴ ἐνότητα καὶ καταντάει κᾶτι, πὺν στένειρε καὶ πὺν διασπάσθηκε, κᾶτι τὸ μηχανικὸ ἢ τὸ συστηματικὸ.

Καὶ μ' ὅλα τούτα ὁ ὑπερβατικὸς χῶρος ὑπάρχει μονάχα ἐκεῖ, ὅπου παύει ἡ δυνατότητα' καὶ δὲν ὑπάρχει μέσ' στὸ χρόνον χωρὶς τὴν ἱστορικότητα καὶ δὲν ὑπάρχει χωρὶς τὴν ἐνότητα.

4. Ἡ πραγματικότητα καὶ ἡ πεῖρα τῆς πραγματικότητας δὲν εἶνε πράγματα αὐτονόητα. Σὲ κάθε στιγμὴ μοιάζει νὰ εἶνε δυνατὴ ἡ παρουσία τοῦ Πραγματικοῦ, μὰ τίς πιὸ πολλὰς φορὰς εἶνε ἡ πραγματικότητα σᾶν χαμένη. Δοξασίες, παραστάσεις, συνήθειες καὶ τὸ βιωτικὸ συναίσθημά μας, αὐτὰ ὅλα προκαλοῦν ὁμοιώματα ἀπατηλὰ τῆς πραγματικότητας.

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ χτύπημά μας ἐπάνω στὴν πραγματικότητα εἶνε πάντα σᾶν ἓνα ξεπέρασμα τῆς ἀπάτης, εἶνε μιὰ καινούργια κι' ἀληθινὴ πεῖρα, πὺν ξαφνικὰ μᾶς στηρίζει.

Τὴν πεῖρα αὐτὴ τοῦ Πραγματικοῦ τὴν κερδίζω μόνο, ἂν ἔρθω στὸν ἑαυτὸ μου τὸν ἴδιον. Ἡ ὑπερβατικότητα, βωβὴ ὡς πεῖρα τοῦ ἐγκόσμιου εἶναι, ἀπευθύνει τὸ λόγο μόνο στὴν ὑπόσταση. Ἡ ἴδια μου ἡ πραγματικότητα ὑπάρχει ἀνάλογα μετὸ πῶς γνωρίζω τὴν πραγματικότητα καὶ μετὸ τί θεωρῶ γιὰ πραγματικότητα. Ἡ ἀπόστασή μας, ἢ μικρὴ ἢ μεγάλη, ἀπ' τὴν πραγματικότητα, εἶνε ἀνάλογη μετὸν τρόπο, πὺν ἀγγίζουμε τὸ στερημένο ἀπὸ κάθε δυνατότητα